

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΚΥΡΙΟΥ Α. ΔΟΥΝΟΪΕ

ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΤΟΥ

ΠΑΝΑΓΗ ΣΚΟΥΖΕ,

ΛΟΓΟΣ

τοῦ βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς

Γ. Τ.

Ἐξεδόθη δαπάνῃ τοῦ

Κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΣΚΟΥΖΕ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

(Παρά τῇ Πύλῃ τῆς ἀγορᾶς ἀριθ. 420.)

4 ὁκτωβρίου 1859.

THE UNIVERSITY

OF THE STATE OF NEW YORK

THE LIBRARY

OF THE UNIVERSITY

OF THE STATE OF NEW YORK

THE

LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY

OF THE

STATE

OF NEW YORK

THE LIBRARY

THE UNIVERSITY

OF THE STATE OF NEW YORK

THE LIBRARY

OF THE UNIVERSITY

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΚΥΡΙΟΥ Α. ΔΟΥΝΟΥ

ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΤΟΥ

ΠΑΝΑΓΗ ΣΚΟΥΖΕ,

ΛΟΓΟΣ

τοῦ βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς

Γ. Τ.

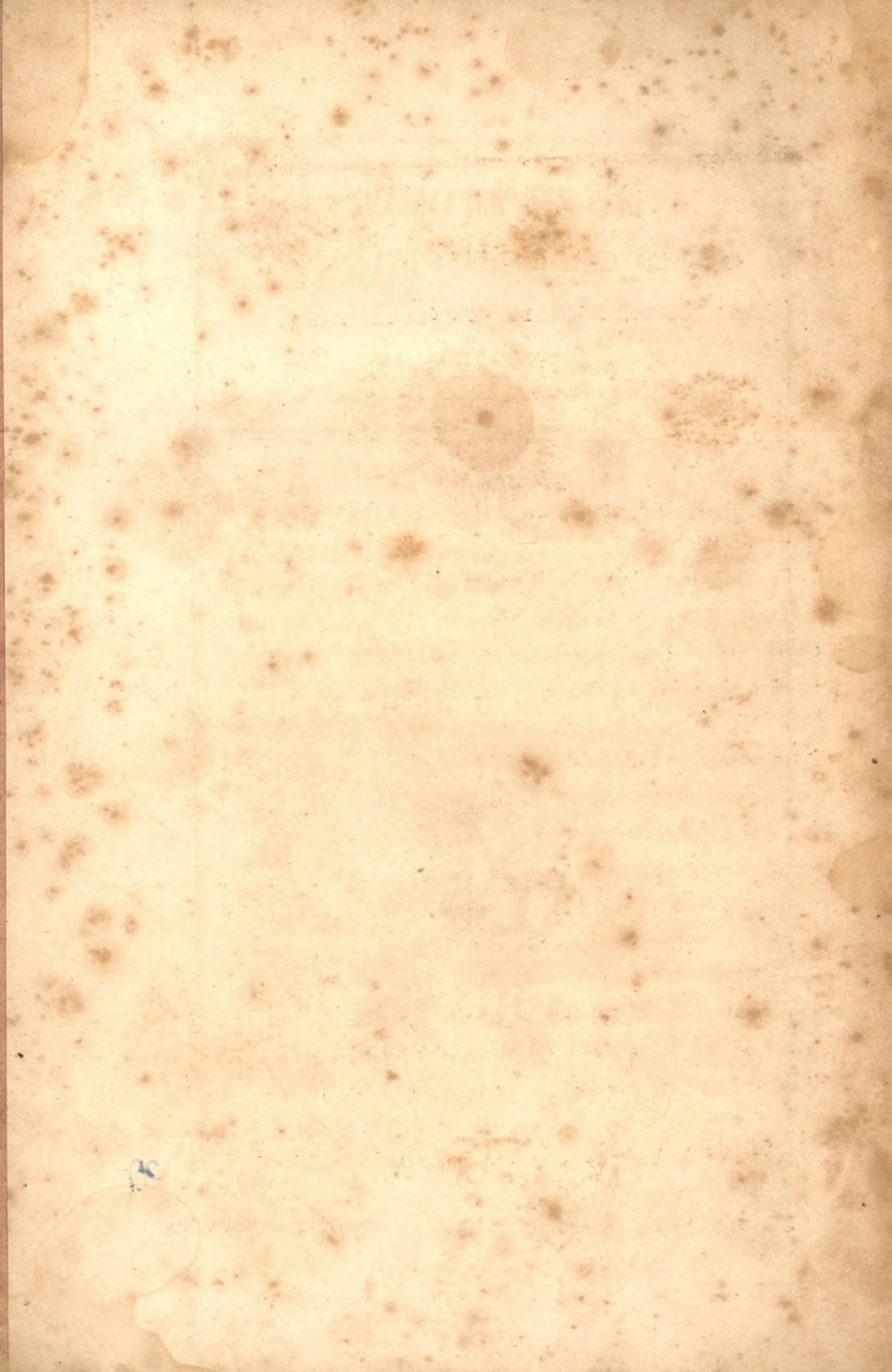

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Χ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

(Παρά τῇ Πύλῃ τῆς ἀγορᾶς ἀριθ. 420.)

4 ὀκτωβρίου 1859.

ΛΟΓΟΣ

περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Κ. Δουνοῦ.

Τὸ Δαφνί, Κύριοι καὶ Κυρίαις, δὲν εἶναι μόνον τόπος εὐχάριςτος διὰ τὰ εὐώδη τοῦ πεῦκα, διὰ τὴν γλυκεῖα φλέβα τοῦ νεροῦ του, ἀλλὰ καὶ διὰ ἄλλα χαρίσματα ποῦ θὰ εἰπῶ· εἶναι διάβα λαοῦ, δημοσιὰ μεγάλη· ἔρχονται ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον διὰ ξηρᾶς, ἢ ἀπὸ τὴν Ρούμελην, πᾶνε εἰς τὴν πρωτεύουσιν ; περνοῦν ἀπὸ τὸ Δαφνί, σταματοῦν εἰς τὰ πεζούλια, δροσίζονται ἀπὸ τὴν λαύρα τοῦ δρόμου, χαιρετοῦν Βάκχον καὶ Ποσειδῶνα· ὁ ξενοδόχος συγχωνεύει πλουσιοπαρόχως τοὺς δύο θεοὺς εἰς ἓνα ποτῆρι· οἱ ταῖς ιδιότησιν ἀνοίγουν ὀμβλίας, ἀρχαῖα πατροπαράδοτα, ἢ ἱστορίαις τῆς ἡμέρας· περιᾶζουσιν εἰς ταῖς ὀμβλίαις τους καὶ ἀποφθέγματα φιλοσοφικά. Μοῦ ἔτυχε συχνὰ ζώντας τὸ καλοκαίρι εἰς τὸ Δαφνί νὰ ἀκούσω πολλὰ καὶ ἀξιωμακρινήματα, ἀπὸ τὰ πολλὰ θὰ σᾶς σημειώσω ἓνα· ἦτον ὁ καιρὸς τῆς καταστροφῆς τῶν ληστῶν τὸ ἔτος 1856, κείμενο ὀμβλίας τὸ συμβᾶν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ κόσμου. Ἐνας τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοὺς καθημένους εἰς τὰ πεζούλια στρέφεται καὶ μοῦ λέγει, εἰξεύρεις διατί ἔως τώρα δὲν ἐσκοτόνοντο οἱ λησταί; διότι δὲν ἠθέλαμεν νὰ σκοτωθῶμεν ἑμεῖς; λόγιασε, ἐξακολουθεῖ, λόγιασε τὰ ἔθνη, ἐκεῖνα νικοῦν, θριαμβελοῦν, ὅσα πολεμοῦν μετ' ἀπόφασιν θανάτου τὸ ἀντίμαχο ἔθνος, κινδυνεύουσιν τὰ σώματα διὰ νὰ

νικήσῃ τὸ πνεῦμα, νὰ νικήσῃ ὁ πόθος τῆς σωτηρίας ἢ τοῦ με-
γαλείου τῆς πατρίδος· θάνατος ἡρωϊκὸς εἶναι ἡρωϊσμὸς ἀγά-
της, πληθώρα νοός.

Ἄν ὁ λόγος τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου σᾶς εὐχαριστεῖ, βεβαιωθῇτε
ὅτι δὲν εἶναι ὁ καλλίτερος ἀπὸ ὅσους ἤκουσα, ἤκουσα μάλι-
στα δύο ἄλλους λόγους ἢ ἀποφθέγματα· ἂν σᾶς τοὺς εἰπῶ θὰ
μείνετε ἐκθαμβοί, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὥρ· διατὶ ἐπροτίμησα νὰ
σᾶς εἰπῶ τὸν μὴ καλλίτερον ; Ἀκούσατε· ποῖος ἐστάθη ὁ θαυ-
μασμὸς μου, ὅταν, εἶναι μόλις ἕνας μῆνας, φιλολογῶντας βι-
βλίον νεοφερμένον εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς, «Εἰσαγω-
γὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἑγελ (Hegel)» περιφύχμου Γερμανοῦ
φιλοσόφου, εἶδα καὶ ἐδιάβασα τὰ ἀκόλουθα,

«Aimer, c'est mourir, et naître à la vie de l'esprit,
» c'est monrir de la vie du corps. L'amour aspire à l'idée,
» et c'est cette aspiration qui consume la vie et entraîne
» la mort. Celui qui aime doit être prêt à mourir pour
» l'objet de ses désirs, et sa mort est la consécration et
» le triomphe de son amour. Et plus il aime, plus sa
» mort sera prompte et certaine, plus profond sera le dé-
» sir de la mort et le mépris de la vie. . . . »

« . . . La mort est l'œuvre de l'Esprit, qui pense l'Idée
» et qui, par cette pensée, anéantit la Nature et s'affranchit
» de ses entraves. »

Ἀγάπη εἶναι θάνατος, θάνατος γέννησις πνεύματος, ἀπο-
θνήσκει ἡ ὕλη, ζῇ τὸ πνεῦμα. Ἡ ἀγάπη ὀρέγεται τὴν ιδέαν, ὁ
πόθος τρώγει τὸ σῶμα. Ὁ φίλος τῆς ιδέας, ὁ ἐρωτευμένος τὴν
ἀλήθειαν πρέπει νὰ ᾔναι πάντοτε ἕτοιμος νὰ θυσιάσθῃ διὰ τὴν

ἐπιθυμίαν του, ἡ θυσία του εἶναι ὁ θρίαμβος, τὸ ἱερώτερον ἔργον τῆς ἀγάπης του. Ὅσον φλογερώτερος ὁ ἔρωτας, τόσο βέβαιος, ἀναπόφευκτος ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀποστροφή τῆς ζωῆς μεγάλη Ὁ θάνατος εἶναι πρᾶξις τοῦ πνεύματος, καταστρέφεται τὸ σῶμα, ἀλλὰ πνευματίζεται ὁ κόσμος.»

Εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα λόγια εἶναι ὅλη ἡ ἱστορία τῆς σταυρώσεως.

Δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ παράδοξα ὁ σοφὸς ὁ Ἐγγελ νὰ σχολιάζῃ τὸν Κακνῆ, τὸν χωροφύλακα ; τότε ἦτον χωροφύλακας, τώρα καφ-φεώλης εἰς τὴν Νεόπολιν — αὐτὸς εἶναι ὁ λαλητῆς εἰς τὰ πεζούλια· ἂν ἐρωτᾷτε καὶ διὰ τὴν πατρίδα του, καυχέται τὸ γένος του ἀπὸ τὴν Κρήτην, τὸ βασιλεῖον τοῦ Μίνωος. — Δὲν σφάλλομεν, Κύριοι καὶ Κυρίαις, ἂν ἀποδώσωμεν τὴν νοημοσύνην, τὸ φιλοσοφικὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ ὅτι δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τὴν περίφημὴ γῆν ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός· ἔλειψεν αἰ μὲν, ἀλλ' ὥς ἐκεῖνα τὰ εὐμορφὰ γλυκύπνοα λουλούδια, στολισμός εὐμορφου δωματίου· ἂν ξεστολίσῃς τὸ εὐμορφο δωματίον, πάλε μένει διὰ πολὺ ἀκόμη ἡ χάρις τῆς εὐωδίας.

Ἐμπλεως ἦτον μιὰ φορὰ ὁ αἰθέρας αὐτὸς ἀπὸ ταῖς ἀρμονίαις τοῦ Ὅμηρου καὶ τοῦ Πινδάρου, ἀπὸ τὴν ὁσοφὴν θρηνηοδίαν Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου· ποιοὶ χῶμα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐδοξάσθη ἀπὸ περιβοήτους στρατάρχας, ποιά σχολεῖα τῆς δὲν ἀντήχησαν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς φιλοσοφίας Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ! Ἄν θέλετε, ἀποδόσετε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καλλιέργειαν ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν προετοιμασίαν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἂν πρῶτο ἀπὸ τὰ ἔθνη εἶδε, ἐδέχθη τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἴσως ὡς βραβεῖον τοῦ ἐδόθη καὶ πρῶτο νὰ ἀ-

πολαύσει βασιλέα αυτοκράτορα χριστιανόν, τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον.

Ἰποχρέωσις τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἑλλήνων σήμερον εἶναι, φιλοτιμία, μέριμνα τῶν νέων φύλων γραμμάτων καὶ ἐπιστήμης νὰ βοηθοῦν, νὰ ἐπιμελοῦνται τὴν καλὴν φύσιν τοῦ λαοῦ, ὥστε οἱ καρποὶ νὰ ᾖναι ἄξιοι τοῦ αἰσθήματος ἢ τῆς ιδέας. Ἡ ἀνάγκη τῆς φιλοτιμίας, τῆς ὑποχρέωσεως φαίνεται ἀκόμη πλέον φανερῇ, ἂν συλλογισθῶμεν, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις εἶναι ὡς χωράφι τῆς γῆς· κηλὸ καὶ ἀδούλευτο, φυτρώνει ἀγκάθια καὶ βοτάνια τὰ πλέον φαρμακερά, καλὸ καὶ καλλιεργημένο, θρέφει, ὑψώνει τὰ καρποφορώτερα τῶν δένδρων.

Κύριοι ἀκροαταί, ἱερὸ πρᾶγμα εἶναι ἡ συμβουλὴ ἂν ὀρθῇ καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς. Ἐγὼ θέλωντας νὰ συμβουλευσω σήμερον τοὺς ἐκλεκτοὺς νέους τῆς πρωτευούσης νὰ συχναῖον τὴν παράδοσιν τοῦ Κυρίου Δουνοῦ, πιστεύω ὅτι συμβουλεύω πρᾶγμα χρήσιμον εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, ὡς θέλω προσπαθῆσαι ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ μου νὰ ἀποδείξω. Θεωρῶ καὶ ὡς ἄκρον εὐτύχημα, ἂν καὶ σήμερον, ὡς ἄλλοτε, ἄνδρες ἡλικίας τιμοῦν τὴν ἀκρόασιν τῆς ὁμιλίας μου, ἐπεὶδὴ ἂν ὁ λόγος μου φανῇ καταπειστικὸς, δηλαδὴ ὅτι τὸ ἱστορικὸν μάθημα τοῦ Κυρίου Δουνοῦ συμφέρει εἰς τοὺς νέους, τολμῶ νὰ παρακαλέσω τοὺς ἄνδρας ἐδὼ παρόντας νὰ μὴ βαρύνωνται ἐρχόμενοι τέσσερες! ὥραις τὸν μῆνα, φίλοι ἀκροαταί τοῦ Κυρίου Δουνοῦ· τὸ παρὰδειγμά τους θὰ ὑπερβαίνει ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ὁμιλίας μου πρὸς παρακίνησιν τῶν νέων. Ἄν περιπλέον καὶ ἡ κυρία τῆς πρωτευούσης μὲ τὰ εὐμορφα θυγάτριά των θελήσουν νὰ στολίζον τρυφικῶς τὴν αἵθουσαν τῆς παραδόσεως

τοῦ Κυρίου Δουνοῦε, μὰ τὴν ἀλήθειαν εὐμορφο ἄκουσμα θὰ ᾔηται εἰς τὸν κόσμον, ὅτι πόλις καθαρῶς Ἑλληνικὴ προσφέρει ἀκροατήριον γαλλικὸν τριακοσίων ἢ τετρακοσίων ἀνδρῶν καὶ Ἑλληνίδων γυναικῶν.

Εἶναι καιρὸς πλὴν ἀπερασμένοιο ἀφοῦ τὸ ἀνάθημα τοῦ Ὀμήρου δὲν πλακόνει τοὺς λαοὺς τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ μέρους τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ νησιῶν, τὸ ἀνάθημα ὅτι ὁ μὴ ἐλεύθερος εἶναι ὑστερημένος ἀπὸ τὸ ἥμισυ τῆς νοήσεως ἢ τῆς ἀρετῆς του. Ἀκέραιοι λοιπὸν κατὰ τὴν δύναμιν, σῶοι οἱ ἐλευθερωμένοι τῶν Ἑλλήνων καταγίνονται εἰς τὸ μεγαλύτερον τῶν κατορθωμάτων, οἰκοδομὴν Κράτους. Ἄν οἰκοδομὴ κράτους εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα τῶν ἀνθρωπίνων κατορθωμάτων, εὐκόλως ἐννοεῖται ἀπὸ τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς μόρφωσιν Κράτους· τὸ Κράτος θέλει φρόνησιν, ἀνδρίαν, δικαιοσύνην, φόβον Θεοῦ, ἐπιστήμην· ἂν ἓνα λείψῃ ἀπὸ τὰ ἀριθμολογημένα, σφαλερὸν τὸ οἰκοδόμημα, βροντάει εὐθὺς ἡ κατάρρα τοῦ Ὀμήρου, κινδυνεύει ἡ ἐλευθερία, γίνεσθαι μισοτιμῆς. Ἡ φρόνησις προνοεῖ, κυβερνάει τὰ ἐνδεχόμενα, ἡ ἀνδρία καταστρέφει ξένον ἐχθρόν, ἰδιοτελεῖ ἢ προδότην πολίτην· ἡ δικαιοσύνη ἄρτος εὐταξίας· λατρεία Θεοῦ καλεῖ καὶ ταῖς εὐλογίαις του· ἡ ἐπιστήμη, ἔρευνα, κατοχὴ ἀληθείας, γεννήτρια τῶν θαυμάτων τῆς τέχνης. Μὴ μὲ ἀποστραφῆτε, Κύριοι, εἰσθε φίλοι, μὴ μὲ ἀποστραφῆτε ἂν κυχηθῶ σημειόνωντάς σας, πῶς, ἀπὸ ποῖον εὐμορφον κατήφορον σᾶς πέρασα διὰ νὰ πᾶσωμεν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Κυρίου Δουνοῦε. Δὲν εἴπαμεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι συνεργὸς ἀναγκαῖος τοῦ Κράτους; Τί εἶναι ἐπιστήμη; Εὗρεσις ἀρχῶν, συλλογὴ νόμων, τῶν νόμων τοῦ ἡθικοῦ καὶ φυσικοῦ κόσμου· τί εἶναι ἡ ἱστορία;

Ἀτήγησις συμβάντων· ἀλλ' ὁ διηγούμενος τὰ συμβάντα, ἢ ὁ ἀκροατὴς τοῦ ἢ ὁ ἀναγνώστης, ἀπὸ τὴν λεπτομέρειαν τῶν ιστορημένων μαντεύει, ἐννοεῖ τὴν πορείαν, τὸν τρόπον, μὲ ποῖα ἦθη ὑφόνονται βασιλεία, ἢ αἰχμαλωτίζονται ἀπὸ τὸ σπαθὶ τοῦ ἐχθροῦ· ὁ κυματισμὸς τῶν συμβάντων ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀκυμάτιστο τῶν αἰωνίων νόμων· ἐπιστημονικὸν ἔργον λοιπὸν μᾶς ὑπόκειται ὁ Κύριος Δουνοῦε, χρήσιμον εἰς τὸ γένος, ἐπειδὴ τὸ γένος μας ὁρέγεται νὰ θεμελιώσῃ βασιλείαν.

Ποῖας ιστορίας ὁ Κύριος Δουνοῦε θέλει νὰ μᾶς γίνῃ μεταδότης; τῆς ιστορίας τῆς νέας Ἑλλάδος. Θὰ ἀρχίσῃ, θὰ μᾶς διηγηθῇ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ σταυροφόρου τοῦ ἔτους 1204, παλαιῶν ἡμερῶν διηγήματα, ἕως εἰς τὴν ἡμέρα μας. Τὸ περασμένο περιπλέκεται μὲ τὸ τωρινὸ, τὸ τωρινὸ μὲ τὸ αὐρινὸ, καὶ ὅποιος ἀγνοεῖ τὸ περασμένο, καὶ τοῦ τωρινοῦ ἔχει ὅχι ἄγνοϊαν ἀλλὰ εἰδησιν ἀτελεῖ, ἀνατιολόγητη. Τί θὰ ἐλέγαμεν διὰ ἕναν ὁ ὅποιος νὰ μὴν εἶδε ποτὲ εἰμὴ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου· σφαλισμένος εἰς ἕναν πύργον θὰ τοῦ ἀνοίγετο μία θυρίδα μόνον βασιλεύοντας ὁ ἥλιος, ἔπειτα θὰ ἐκλεινέ· ὁ αἰχμάλωτος τοῦ πύργου θὰ ἐγνώριζε τὸ σύνολον, τὴν ἀρμονίαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, θὰ ἐμάντευε τὸ θαῦμα τῆς ἀνατολῆς ἢ τὸ ἄφωτο τῆς νυκτός; Θέλομεν ἢ δὲν θέλομεν, σπουδάζομεν ἢ δὲν σπουδάζομεν ταῖς ιστορίαις, τὸ περασμένο πατεῖ, βραχύνει τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ἀλλὰ μὲ τὴν μελέτην τῆς ιστορίας βλέπομεν ταῖς αἰτίαις τῶν παθημάτων καὶ ταῖς πηγαῖς τῆς σωτηρίας, καὶ προσαρμόζομεν τὴν θεραπείαν. Νέαι καὶ ἡλικιωμένοι καταγινόμεθα πολὺ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ιστορίας, τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀξίεπαινοι· ποῖα

κεῖμενο ἱστορίας θαυμαστότερο ! ἀλλὰ ἀμελοῦμεν καὶ πολὺ τὰ νεώτερα· μελετοῦμεν τὸ ἀντιπρόπερσιν τὸ περίσιν καὶ τὸ προπέρσιν μᾶς φεύγει, τὰ ἐγκαταλείπομεν σχεδὸν εἰς τὸ σκοτάδι· τὸ περίσιν καὶ τὸ προπέρσιν συγγενεῦει περισσότερον μὲ ἡμᾶς, παρὰ οἱ ἀρχαιότεροι αἰῶνες· ὅσῳ πλησιάζουν οἱ καιροί, ἡ ἄλυσος πλέκεται πλέον στενὴ. Ἀμύθεια τοῦ περασμένου καιροῦ, εἰδησις ἀτελὴς τοῦ παρόντος ἀφανίζουσι ὀλοτελῶς καὶ τὴν χάριν, τὸν τρόπον νὰ προνοήσωμεν, νὰ κυβερνήσωμεν τὰ μέλλοντα, ἐπεὶ δὴ μᾶς λείπει ἡ ἀλήθεια· ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ εἶναι, ἀμύθεια καὶ ψεῦδος τὸ μὴ εἶναι· δουλεύομεν εἰς τὸ σκοτάδι, κτίζομεν μὲ τὸ ἀνύπαρκτον, ἀγκυλιάζομεν τοὺς ἴσκιους, μᾶς συμβαίνει τότε ὅτι ἐσυνέβη νὰ ἰδῇ εἰς τὸν ἄδην ὁ Γάλλος ποιητής· εἶδε τὸν ἴσκιον ἐνὸς ἀμαξῶ ὁ ὅποιος μὲ τὸν ἴσκιον μιᾶς ξεσκονίστρας ἐξεσκόνιζε τὸν ἴσκιον μιᾶς ἀμαξῆς. — Ὁ Κύριος Δουνοῦ ἄς σᾶς εἰπῇ τοὺς στίχους τοῦ συμπολίτου του.

Θέλω νὰ δεῖξω εἰς τοὺς νέους τὴν ὠφέλειαν τῆς παρὰδόσεως τοῦ Κυρίου Δουνοῦ μὲ ἓνα παράδειγμα. Θέλω νὰ πᾶρω τὴν ἱστορίαν πόλεως Ἑλληνικῆς, τὰ συμβάντα τῆς διὰ μίαν δεκαετίαν, νὰ τὰ διηγηθῶ· ἡ πόλις αὕτη ἄς ᾖναι αἱ Ἀθῆναι· ἱστοριογράφος ὁ μακκαρίτης Παναγῆς Σκουζῆς, ὄνομα ἀκόμη ἄγνωστο εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον· τὸ χειρόγραφόν του δὲν ἐδημοσιεύθη ἀκόμη, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ὀλίγα ποῦ θὰ ἀκούσετε ἐλπίζω νὰ βεβαιωθῇτε ὅτι ὁ μακκαρίτης Σκουζῆς δὲν ἀτιμάζει τοὺς πρῶτοτόκους, συντεχνήτας, συμπολίτας τοῦ Θουκυδίδου καὶ Ξενοφῶντα.

«1844. Ἐν ὀνόματι Κυρίου, ἐγὼ ὁ Παναγῆς Σκουζῆς Ἀθηναῖος θέλω ἱστορήσει — ἀρχίζει ὡς ὁ Θουκυδίδης· Θουκυ-

δίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε· ἀλλὰ λείπει ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου — θέλω ἱστορήσει τὸν βίον μου ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ πρῶτον θέλω ἀρχίσει τὴν αἰτίαν τῆς δυστυχίας τῶν Ἀθηναίων ὁμοῦ καὶ τοῦ πατρός μου, πῶς ἀκολούθησε καὶ ἡ Ἀθήνα ἐρήμωσε, καὶ ἔφυγαν τὰ τρία πέμπτα τῶν Ἀθηναίων· ἄλλοι ἐπῆγαν εἰς Ἀνατολὴν, ἢ εἰς τὰ νησιὰ καὶ λοιπὰ πλησιόχωρα ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης τυραννίας τοῦ Χατζῆ Ἀλῆ, Χασε-κῆ ὀνομαζομένου· θέλω γράφει τὰ ὅσα οἱ γονεῖς μου μοῦ εἶπαν μέρος περὶ τοῦ τυράννου, ὅσα ἐγὼ δὲν εἶδα μήτε ἐνθυμούμουν ὡς μικρὸς, ἕως ὅπου ἄρχηται νὰ βλέπω καὶ νὰ ἐνθυμούμαι καὶ ἐγὼ τὰ τοῦ τυράννου καὶ τῶν ὁπαδῶν του. »

Ὁ Παναγῆς Σκουζὲς ἐγεννήθη, ὡς γράφει, τὸ ἔτος 1777, δὲν θὰ σὰς διαβάσω τὸ κείμενον τοῦ χειρογράφου του· θὰ ζητοῦσθε καιρὸν ἢ ἀνάγνωσις, ἀλλὰ θὰ ἀνθολογήσω ταῖς κορυφαῖς τῶν ἱστορημένων πραγμάτων. Ὁ Χατζαλῆς, διηγεῖται λοιπὸν ὁ Σκουζὲς, τὰ λέγω ἐν συνόψει, ἦτον Ἀνατολίτης, ὑπηρέτης, εὐνοούμενος τῆς Ἑσμᾶ Σουλτάνας, ἀδελφῆς Σουλτάν Σελήμη καὶ θυγατρὸς Σουλτάν Χαμῆτη. Ἦτον φωνῇ ὅτι εἰς τὴν εὐνοίαν τῆς Σουλτάνας πρὸς τὸν ἄνδρα δὲν ἦτον ξένη ἢ Ἀφροδίτη. Αὕτη λοιπὸν ἡ Σουλτάνα χαριζόμενη εἰς αὐτὸν τοῦ ἀγόρχσεν ὡς ἰδιοκτησίαν του τὸ δέκατο τῶν προϊόντων τῆς Ἀττικῆς γρόσια 750 χιλιάδες — τὸ τᾶλλον τότε παράδες 60 τὸ ἔτος 1772. — Ἦλθε ὁ Χατζαλῆς εἰς Ἀθήνας ὡς νοικοκύρης νὰ ἰδῇ τὸ ἐδικό του, τοῦ ἄρσεν οὗ τὸς ὅπος, ἐνεργεῖ καὶ γίνεται διοικητής, ζαπῆτης· ἐφάνη εἰς τὴν διοίκησίν του εὐθύς τὸ ἀρπακτικὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου· ἐτυρχνουσε· γίνεται ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν λαὸν εἰς τὴν βασιλεῖαν νὰ ἀνακληθῇ· εἰσκηλύεται ἡ ἀναφορὰ· ἤθελε ὡς λέ-

γει ὁ ἱστορικός μας καὶ ἡ Σουλτάνα νὰ τὸν ξαναἰδῇ· φεύγει ἀπὸ Ἀθήνας, ἀλλὰ ἀφίνει ἀντιπρόσωπόν του· ὁ ἀντιπρόσωπος χειρότερος τοῦ ἐντολέως· συμφωνοῦν πάλε οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἔλθῃ ἐκ νέου· τοῦ ἔγραψαν ὅτι αὐτὸς δὲν ὁμοιάζει τοὺς ἄλλους διοικητὰς τοὺς προσωρινούς, εἶναι ἰδιοκτῆτης, νὰ μὴ γίνῃ αἷτιος, φράσις εἰς τὸ κείμενο τοῦ Σκουζέ, νὰ μὴ γίνῃ αἷτιος πόλεως παλαιᾶς καταστροφῆς, καὶ τέλος ἡ ζημία ἐδική του· ἦλθε, διὰ τὸ σύρτα φέρτα του τὸν ἀποζημιώνει ὁ τόπος μὲ γρόσια ἐξῆντα χιλιάδες. Τότε καὶ ἐξεστράτευσαν ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτιὰν ὡς τρεῖς χιλιάδες πολεμικοὶ ἄνδρες, ἤρχοντο νὰ λεηλατήσουν τὰς Ἀθήνας. Ἦθελαν, ὡς ἔλεγαν, νὰ ἐκδικήσουν συγγενεῖς καὶ ἀδελφοὺς, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν Κουντουριῶται, Μεγαρεῖς, Ἀθηναῖοι εἰς τὰ Δερβένια· ἦτον οἱ φονευμένοι ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν Ἀλβανῶν, διωγμένο ἀπὸ τὴν Τριπολιτζᾶ, καὶ κυνηγημένο ἀπὸ τοὺς κλέφταις τῆς Πελοποννήσου, ἐπὶ κεφαλῇς Κωσταντῆς Κολοκοτρώνης, καὶ ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ Καπετᾶν Πασᾶ. Οἱ τρεῖς χιλιάδες ἐστρατοπέδευσαν εἰς Κάλαμον, Κηφισιὰ, Μαροῦσι καὶ Χαλάνδρι· οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωσαν φρόνιμη συμβουλὴ εἰς τὸν Χατζαλή, νὰ τοὺς κτυπήσουν πρὶν σωματωθοῦν καὶ πατήσουν τὴν πόλιν. Γίνεται κίνημα ἀπὸ Ὀθωμανοὺς καὶ Χριστιανοὺς, ἱππικὸ 250, πεζικὸ 1500, τοὺς πολεμοῦν· πρῶτη προσβολὴ εἰς τὸ Χαλάνδρι, τοὺς χάλασαν σκοτώνοντας καὶ πιάνοντας ζωντανούς ἕως εἰς τὸ ῥεῦμα Φασιδερῆ· τότε ἔγεινε σκέψις καὶ ἀπεφασίσθη ὁ τειχισμὸς τῆς πόλεως, καὶ εἰς τρεῖς μῆνας ἐτελείωσε· τὸ περιτείχισμα ἐφύλαξε τὴν πόλιν ἀπὸ νέαν προσβολὴν ἐχθροῦ, ἀλλὰ ἔγεινε καὶ χρήσιμος εἰς τὴν Χατζαλή, κακὸς θησαυρὸς τῆς τυρηνίας του· ἔβριλε φύλακας εἰς ταῖς θύ-

ραις καὶ δοσίματα εἰς τὸν λαόν. Τὰ βάρη τῶν δοσιμάτων ἀναγκάζουν τοὺς Ἀθηναίους νὰ φεύγουν διὰ νυκτὸς ἀπὸ τὰ τεῖχη, ἢ γυναῖκες ἐνδυμένοι ἀπὸ ταῖς θύραις. Οἱ γεωργοὶ ἐπῆγαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ συνάρια, συντεχνίαις, διακρίσιοι τόσοι ἔστησαν ἀραδικῶς τὰ σίδερα τῶν ἀλετριῶν εἰς τὸ παλάτι τοῦ μεγάλου βεζύρη, φωνάζοντες ἡ βασιλεία νὰ τοὺς δώσῃ ἄλλον τόπον νὰ κατοικήσουν. Προσκαλεῖται ὁ Χατζαλῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ δώσῃ λόγον, ἀπολογίαν, ἀλλὰ πρὶν φθάσῃ, ἦτον εἰς τὰ Δαρδανέλια, τοῦ στέλγεται διαταγὴ νὰ ὑπάγῃ ἐξόριστος εἰς τὴν Κύπρον· φθεῖρει μὲ δῶρα τὸν καπιτζίμπασην, τὸν ἀρχικλητῆρα ἃς εἰποῦμεν, ἐπιστρέφει εἰς Ἀθήνας, ἡγεμονεύει· κηρύττει ὅτι εἶδε τὴν ἀθωότητά του ἡ βασιλεῖς, πέρνει μαρτυρικὰ ἀπὸ τὸν κατῆν, ἀπὸ Ἀθηναίους, καὶ ψευδοῦπογραφημένα τῆς καλῆς του διοικήσεως, τὰ στέλλει εἰς Κωνσταντινούπολιν, τοῦ χαρίζεται ἡ ἐξορία, ἀλλὰ νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ μένῃ, καὶ ὅχι πλέον διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν. Ἔρχεται διοικητὴς ὁ Σιληχτάρης τοῦ Χασάν Πασσᾶ Μουσταῆ, περιφήμου ναυάρχου· ἀλλὰ ὁ νέος διοικητὴς, ὡς λέγει ὁ Σκουζὲς, νέος, μέθυσος, Ἀφροδίσιος, ἀπέδειξεν ὅτι ἄλλαξε τὸ πρόσωπον, ὅχι τὸ πολίτευμα. Τέλος πάντων διὰ νὰ μὴν πολυλογῶ ἔρχεται ὁ Χατζαλῆς τρίτη φορὰ εἰς Ἀθήνας τροπαιοφόρος, ἦτον τὸ ἔτος 1787· ἐθέριζε τότε καὶ ἡ πανώλη τὴν πολιτείαν· ὡς ἦλθε, ἄρπαξε πολλῶν τὴν κατάστασιν, τοὺς ἔβαλε εἰς τὴν ἀλυσίδα, τοὺς ἐθασάνισε, ἐκρέμασε τὸν Πέλλο, τὸν Πέτρον Πιττάκην, τὸν Νικολὸ Μπάρμπανο καὶ ἄλλους, καὶ τὸν Ὄσμαν Μπέι ὀθωμανὸν σημαντικὸν καὶ δύο ἄλλους ὅπου ἦτον μὲ τὸ μέρος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης·

ἔκαμε συνέλευσιν πανδημειὴν χώρα καὶ χωρὶς εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ντέκα, ἡγουμένους καὶ κληρικούς, τοὺς ζητᾷ διακόσιαις χιλιάδες τάλληρα, ὡς τὰ ὑπολογίζει ὁ Σκουζές· ποῖος τολμοῦσε νὰ ὁμιλήσῃ λέγει ὁ ἱστορικός μας· σταυρωμένοι καὶ τὴν κεφαλὴν κάτω ἤκουαν· ὠμολόγησαν τὸ χρέος· βήτορες τοῦ Χατζαλῆ δὲν ἔλειψαν ὅμως ἀπὸ τὴν συνέλευσιν. — Εὐχαριστηθῆτε, Κύριοι, νὰ σᾶς ἀναγνώσω ὀλίγα ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Σκουζέ, ἀξίζει διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ ὕψους καὶ τῆς περιγραφῆς.

« Ἐρρίξε δόσιμον (ὁ Χατζαλῆς) τόσα γρόσια κατὰ τὴν κατάστασιν καθὲ οἰκογενείας· ἡ φυλακαῖς ἐγέμισαν, ἀνδρίκια φυλακὴ καὶ γυναίκεια φυλακὴ· δὲν ἔλειπαν ἀπὸ ταῖς δύο φυλακαῖς ἀπὸ 150—250 ἄνδρες, καὶ εἰς τὴν γυναίκεια ἀπὸ 25—50 γυναῖκες. Ἦτον οἱ ἄνδρες ὀρθοὶ εἰς τὴν φυλακὴν, δὲν ἔχωροῦσαν καθιστοί· διὰ νὰ πάῃ κανένας εἰς τὸ παράθυρο τῆς φυλακῆς, ὅπου ἦτον μὲ τὰ σίδερα, νὰ ὁμιλήσῃ κανενὸς φυλακισμένου, ἂν ἦτον ἐμπρὸς ὠμιλοῦσε εὐκολα, εἰδὲ ἦτον ὀπίσω τὸν σήκοναν σηκωτὰ ἀπὸ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἢ πολλὰ σπρωχτὰ διὰ νὰ πάγῃ νὰ ὁμιλήσῃ. Ἄν τοῦ ἐπήγαιναν κομμάτι ψωμί ἢ ὀλίγο ἄλλο τι διὰ νὰ φάγῃ, τὸ ἔδιναν χέρι μὲ χέρι, καὶ τὸ ἐλάμβανε ὁ πιτινός. Ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς φυλακῆς ἔβγαине ἕνας καπνός, μία ἀχνιὰ, σὰν μαῦρο σύγνεφο, καὶ μυρωδιὰ ἄσχημη ἀπὸ τόσους ἀνθρώπους. Οἱ ἡλικιωμένοι ἄνθρωποι ἐκινδύνευσαν, ἔρχονται εἰς τὰ ὀλοίσθια· ἄλλοι ἐξημερώθηκαν ἀποθαμμένοι. Εἰς τὴν ἀνδρίκια φυλακὴ ἐκρέμετο ὁ φάλαγγας, εἰς ὅκτῳ ἡμέραις φυλακίσεως ὅποιος δὲν ἐπλήρωνε ἐδέρνετο μὲ ταῖς βέργαις ἑτοιμῆς, ὅπου οἱ ἀγροφύλακες ἦτον εἰς χρέος κάθε δύο ἡμέραις νὰ φέρουν ἕνα δεμάτι προκοδάφναις πρὸς βαβδισμόν

τῶν φυλακισμένων. Παρομοίως εἰς τὴν γυναῖκειαν φυλακὴν εἵ-
χαν μίαν κολόνα μαρμαρένια ὄρθια καὶ ἔδεναν τὴν γυναῖκα ὀρ-
θὴν, βάζοντας τὸ στῆθος τῆς κατὰ τὸ μέρος τῆς κολόνας, καὶ
μὲ ταῖς βέργαις οἱ στρατιῶται οἱ Τοῦρκοι τὴν ἔδερναν· ἡ γυ-
ναῖκες αὐταῖς ἦτον ἄλλαις χήραις, ἄλλαις ὅπου ἦτον οἱ ἄνδρες
τοὺς κρεμμένοι εἰς ταῖς ἐξοχαῖς, ἐδούλευαν καὶ ἐκοιμοῦντο εἰς
τὰ σπήλαια καὶ βεῖματα, καὶ ἄλλοι ἦτον φευγάτοι καὶ δυσ-
κόλως ἠμποροῦσαν νὰ πάρουν ταῖς φαμελιαῖς τοὺς νὰ ταῖς φέ-
ρουν ὅθεν ἦτον αὐτοί, εἰς Χαλκίδα, Θήβη, Λειβαδιὰ, Μάγαρα,
Πελοπόννησον, εἰς τὰ νητιὰ καὶ εἰς τὴν ἀνατολήν.»

Τί, Κύριοι καὶ Κυρίαίς, νὰ μακρολογῶ πλέον μὲ τὸν ἱστοριο-
γράφον μας εἰς τὴν λεπτομέρειαν τῶν βασάνων; ἓνα, παντοῦ
ὅμοιο καὶ πάντοτε, τὸ πικρὸ ἡμερολόγιον τῆς τυραννίης· ἄρπα-
γὴ ἰδιοκτησίας, διαφθορὰ ἠθῶν, ἄδικοι θάνατοι, τρεμμένα τὰ
στήθη τῶν μητέρων διὰ τὸ κάλλος τῶν θυγατέρων. Πῶς τε-
λείωσε ταῖς ἡμέραις του ὁ Χατζαλῆς; Ἐφθασε εἰς τὸ Δοβλέτι,
εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Σουλτάνου, ἡ βοή τῶν παθημάτων τῶν
Ἀθηνῶν, ἡ ἐρήμωσις· ὁ θάνατος ἐκοίμισε καὶ τὴν Σουλτάναν,
προστάτριαν τοῦ Χατζαλῆ· ὑπάγει αὐτὸς εἰς Κωνσταντινού-
πολιν· οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸν θάνατον τῆς Σουλτάνας ἔλαβαν
θάβρον, τοὺς συνδράμει καὶ τὸ Πατριαρχεῖον· εἰσακούονται τὰ
παράπονα· ἐξορίζεται ὁ Χατζαλῆς εἰς τὴν Κῶ, φαίνεται διὰ
νὰ τὸν θεραπεύσῃ ὁ Ἱπποκράτης, ὁ μέγας βεζύρης τῆς βούλ-
λας ἐθεώρησε τὸ πρᾶγμα φυσιολογικῶς. Ἀκολουθαίει τὰ βήμα-
τα τοῦ Χατζαλῆ ὁ δῆμιος, μὲ τὸ βασιλικὸν φερμάνι εἰς τὸ χέρι,
τὸν ἀποκεφαλίζει εἰς τὴν Κῶ. Εἶναι φήμη, ὅτι καὶ δεῦτερον
φερμάνι ἐξεδόθη, καὶ τοῦ ἐχρρίζετο ἡ ζωή· ἔφθασε ἡ χάρις

εἰς τὴν Κω, ἀλλ' ὁ δῆμιος ἔδειξε εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τὴν κεφαλὴν τοῦ φονευμένου, τὰ αἵματα εἰς τὸ θηκάρι τοῦ σπαθιοῦ του.

Θέλω, Κύριοι, καὶ δὲν θέλω νὰ σᾶς διαβάσω ἓνα παράδοξο διήγημα τοῦ χειρογράφου, παράδοξο ὡς τὸ λέγει ὁ Σκουζές· λύπη, ἐντροπὴ, ἀηδία μὲ διατάττουν τὴν σιωπὴν· προτιμῶ νὰ σᾶς τὸ ἀναγνώσω, ἐπειδὴ εἶναι Δαγερότυπον, φωτογραφία ἐλεεινὴ τοῦ καιροῦ, πρὸς γνῶσίν μας. Διαβάζω τὸ κείμενον ὡς ἔχει.

« Ἀκολούθησεν ἓνα παράδοξο· μίαν κυριακὴν ἀφοῦ ἐπῆραν ὅλους, ὅσοι ἦταν εἰς τὴν ἐκκλησίαν (τοὺς ἔπερναν, τοὺς φυλάκιζαν διὰ τὸ δόσιμον), εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Γοργοπίκου πλησίον τῆς Μητροπόλεως ἦτον ἐφημέριος ὁ Παπᾶ Γκλέζος ὀνομαζόμενος. Αὐτὸς ἐπίτηδες διὰ νὰ μὴν τὸν πάρουν δὲν εὐγῆκεν ἀλλὰ ἔστεκεν ἐνδυμένος εἰς τὸ ἱερόν· ἓνας στρατιώτης ἔμεινε εἰς τὴν πόρταν τῆς ἐκκλησίας διὰ τὸν Παπᾶ, ἀλλὰ ὁ Παπᾶς ἔστειλε τὴν ἐκκλησάρισσα, ὑπερέτισσαν τῆς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἰδῇ ἐὰν ἔφυγεν ὁ Τοῦρκος· τὸν εἰδοποίησεν ὅτι δὲν ἔφυγεν, αὐτὸς ἐστάθη εἰς τὸ ἱερόν μὲ τὴν ἐνδυμασίαν τῆς λειτουργίας· ὁ Τοῦρκος ἐπῆγε εἰς τὸ παράθυρο τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζε, Παπᾶ ἔβγα ἔξω· ὁ Παπᾶ Γκλέζος τοῦ ἔλεγε, ἀκόμα δὲν ἐγλύτωσα. Ὁ Τοῦρκος ὑπόμεινε· μετὰ ὀλίγο διάστημα ὁ παλῆτοῦρκος, φωνάζει, Παπᾶ ἔβγα ἔξω· ὁ Παπᾶς πάλιν τοῦ λέγει τὸ ἴδιον· τότε ὁ Τοῦρκος ἐμβαίνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν μὲ μίαν ματζοῦκαν εἰς τὸ χέρι, ὅπου αὐτοὶ ὅλοι ἐβαστοῦσαν πάντα πρὸς ραβδισμόν τῶν Χριστιανῶν, καὶ βάζει τὸν Παπᾶ ἐμπρὸς ἐνδυμένον τὴν στολὴν τῆς θείας λειτουργίας καὶ μὲ τὸ

θυμιατὸ εἰς τὸ χέρι, καὶ τὸν βάζει ἐμπρὸς καὶ τὸν πάγει εἰς τὴν φυλακὴν, τὸν περνᾷ ἔμπροσθεν τῶν καφφενέδων. Οἱ καφφενέδες γεμάτοι ἀπὸ Τούρκους τὴν αὐγὴν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιοὶ ἐφώναζαν τὸ Ἀλλάχ, Ἀλλάχ ! Θεὲ Θεέ ! »

Τὰ ἱστορημένα συμβάντα, Κύριοι ἀκροαταί, κρατοῦν πλέον τῆς εἰκοσαετίας, ἀπὸ τὰ 1774 ἕως τὰ 1796, ἀλλὰ εἰς τὴν δεύτερην δεκαετίαν ἀναψε τὸ κακὸν τῆς τυραννίας. — Ἀπὸ τὸν βίον τοῦ μακαρίτου Σκουζέ, τὸ δεύτερον μέρος τοῦ χειρογράφου καὶ αὐτογράφου του, οὐδὲν σᾶς ἀνέφερα οὔτε θὰ σᾶς ἀναφέρω ἄλλης ἡμέρας μελέτη, ἀλλ' ὅταν ἔλθῃ ἐκείνη ἡ ἡμέρα θὰ ἀκούσετε Ὀδύσσεια πάθη, θαλασσιὰ καὶ στερηχνά. Ὁ Σκουζὲς ἐπῆγε καὶ μακρύτερα ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεύ, ἐπῆγε εἰς τὴν Ἀμερικὴν, καὶ εἰς τὴν ἐξηνταήμερον ὠκεανοπορείαν του ἔπαθε ἀπὸ τοὺς ναύτας ἐταίρους ὅσα καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, σχεδὸν ὅσα καὶ ὁ Χριστόφορος Κολόμβος, ὁ μέγας εὐρετὴς τοῦ ἀγνώστου κόσμου· θὰ ἰδῇτε. Θὰ μοῦ πιστεύσετε, Κύριοι, ἂν σᾶς εἰπῶ, ὅτι ὁ Παγαγῆς Σκουζὲς ἦτον εἰς τὴν ναυαρχίδα τοῦ Νέλσωνος εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τραφαλγάρ ; Εἶδε εἰς τὸ αἵματώμενο κύμα πῶς παλεύουν τὰ λεοντάρια διὰ τὴν βασιλείαν, διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Ἄς προσπεράσωμεν, ἄλλης ὥρας διηγήματα. — Ποία ἡ διδασκαλία, Κύριοι, σήμερον ἀπὸ τὸ ἀκρόαμα τῶν διηγουμένων ; Ἐν πρώτοις βλέπομεν μὲ κεφαλαιακὰ γράμματα τυπωμένο, τί τυχόντι κακὴ Κυβέρνησις, καὶ πόσον καταστρέφει ἕναν τόπον. Ἐξηγοῦμεν, καὶ ἐδῶ, Κύριοι, ἔρχεται ἡ ἐπικύρωσις, πῶς τὸ περασμένο φωτίζει καὶ αἰτιολογεῖ παρὸν καὶ μέλλον, ἐξηγοῦμεν τὸ ἄγριον, τὸ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολέμου· ἡ τυραννία προετοίμαζε τὴν ἐλευθερίαν, ἀκόνιζε τὰ ἄσπλαγχνα ὅπλα τῆς

ἐκδικήσεως. Ἄλλοι εἶδαν, ἄλλοι ἔχουμεν ἐξ ἀκούης ταῖς σφα-
γαῖς τῆς Τριπολιτζᾶς, τῶν Σαλώνων, τοῦ Νεοκάστρου, τὸ αἶ-
μα παιδιῶν καὶ γυναικῶν τῶν ἀλλοφύλων ἔπηξεν ἐδῶ εἰς τὸν
δρόμον πλησίον τοῦ στρατῶνος, πλησίον τῆς ἀγορᾶς. Ἀλλοί-
μονον ὅταν ἡ δικαιοσύνη θάνῃ τὰ ἄρματα εἰς τὸ χέρι λαοῦ
ἀδικημένου καὶ γίνωνται ὁδηγοὶ θυμὸς καὶ ὀργή· ἃς ὁφείται τὸ
φιλοτύραννον. τῶν Κυβερνήσεων, φυτεύει τὸν σπόρον τῆς δυσ-
τυχίας ἀθώων μετ' ἐγενεστέρων, l'avenir projette ses om-
bres, τὸ μέλλον χύνει τὰ μαυράδιά του, δὲν ἐνθυμούμαι ποῦ
τὸ ἐδιάβασα.

Σᾶς ὁμολογῶ, Κύριοι ἀκροχταί, μὲ εἰλικρίνεια, μελετῶν-
τας τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν Σκουζὲν μοῦ πέρασε σὰν ὑποψία,
τάχα εἶναι ἀληθινὰ τὰ λεγόμενά του ; . . . μήπως καὶ ἦτον
φατρίαίς ; ἐξεπρώτηθ' ἓνα τι ἀπ' ἀρχῆς, βόσκει πατροπαραδό-
τως ἢ ὑπερβολή. Ἐξήγησα τὴν ἀμφιβολίαν εἰς μίαν γερόντισ-
σα Ἀθηναίαν, ἔτυχε νὰ τῆς γίνῃ τὸ ἐρώτημά μου τὴν τρίτην
ἡμέραν τοῦ περασμένου μηνός· ἐβασάνιζα ἐκεῖναις ταῖς ἡμέραις
τὸ θέμα καὶ τὸν λόγον μου ποῦ σᾶς εἶπα· σᾶς κοινοποιῶ τὴν
ἀπόκρισιν σχεδὸν μὲ ταῖς ἴδιαις τῆς λέξεσι. « Ἄκουσε, μοῦ εἶπε,
εἶχε καὶ ὁ Χατζαλῆς τὴν φατρίαν του, καὶ ἰσχυρὴν, ἦτον πρόσω-
πα ἀπὸ τοὺς μεγαλοσιάνους, συνετυραννοῦσε μὲ αὐτὸν καὶ ἐτυ-
ραννεῖτο· ὅσα γράφει ὁ Σκουζὲς εἶναι ὅλα ἀληθινὰ, πλέον παρὰ
ἀληθινὰ· ἐγὼ ἠξεύρεις τί σοῦ λέγω, οἱ Ἕλληνες νὰ ἔχουν πλέον
πολύτιμην παρὰ κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν ἐλευθερίαν ποῦ χαίρον-
ται, νὰ μὴν συμβῇ καὶ τὴν ὑστερηθοῦν ποτὲ, ἐπειδὴ ἐγὼ εἶδα
ταῖς ἀδικοδαρμέναις γυναῖκαίς, ταῖς χήραις καὶ τὰ ὀρφανὰ τῶν
ἀδίκως φονευμένων. Τὴν ἀδελφὴν τοῦ ἱατροῦ Κλάδου, τὴν ὁ

ποίαν ἐγνώρισες, τὸν ἄνδρα τῆς τὸν σκότωσαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸ Κάστρο οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀθήνας, τὸν εἶχαν πάρει ρέεμι· τὸν πενθερό τῆς τὸν κρέμασεν ὁ Χατζαλῆς.»

Ἐγὼ, Κύριοι, δὲν θέλω ἄλλον καρπὸν διδασκαλίας ἀπὸ τὴν διήγησιν τοῦ ἱστοριογράφου μας, παρὰ τὴν ὁρμήνειαν τῆς ἀπλῆς καὶ πνευματώδους γυναικός.

Τώρα, παρακαλῶ, ἀκούσετε τὸ ἐπιχειρημὰ μου, ἔρχομαι εἰς τὸν Κύριον Δουνουῆ, εἶναι ὁ τυφλοσύρτης μου. Ἄν μιᾶς δεκαετίας ἱστορικὸ κεφάλαιο μᾶς προσέφερε τόσο διάφορο, τί θὰ ἦναι ἐξακόσια ἔτη, τὰ ὁποῖα ὁ Κύριος Δουνουῆ ὑπόσχεται νὰ μᾶς διηγηθῇ ; καὶ συλλογισθῆτε, εἰς αὐτὴν τὴν σειρὰν τῶν αἰώνων δὲν εἶναι πλέον, τολμῶ νὰ εἰπῶ, ἡ μικροδουλιᾶς τοῦ Χατζαλῆ, ἐδῶ εἶναι ἡ διπλῇ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν πρώτην φορὰν ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους τῆς Βενετίας καὶ ἄλλους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, καὶ δεύτερα ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς· ἐδῶ εἶναι τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Σκεντέρμπεη· ὁ Κύριος Δουνουῆ, εἶμαι βέβαιος, θὰ μᾶς ἀνεβάσῃ καὶ εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Ὀλύμπου,

*Ποῦ ἔχει σαράντα δυὸ κορφαῖς, ἐξῆντα δυὸ βερσούλαις,
Πᾶσα βερσὴ καὶ φλάμπουρο, παντοῦ κλαδί καὶ κλέφτης.*

Θὰ ἰδοῦμεν τὴν καταστροφὴν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Σερβίας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Τί ἔλειψε ἀπ' αὐτὰ τὰ κράτη, βασιλεῖς καὶ λαοὺς, καὶ ἐγονάτισαν εἰς τὴν ἡμισέληνον ; ποῖα τὰ αἷτια τοῦ μεγαλείου τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ὀθωμανῶν ; Κύριοι ἀκραταί, τὸ γένος μας εἶναι πρόσωπον τῆς οἰκογενείας τῶν Εὐρωπαίων· ὁ Ὀθωμανὸς εἰς τὴν ὑπεροψίαν του δὲν ἐκαταδέχετο νὰ ἦναι μέλος, οὔτε ἦτον· ἡμεῖς εἴτε δούλοι εἴτε ἐλεύθεροι

ὀτυχισμένοι εἴτε ἀτυχεῖς, δὲν ἀρνούμεθα τὴν Εὐρώπην, οὔτε Εὐρώπῃ ἀρνεῖται ἡμεῖς· τί ἐδώσαμεν, τί ἐπήραμεν εἰς τὸ διάστημα τῶν ἑξακοσίων ἐτῶν;

Ἡ περίληψις πιστοποιεῖ, νουθετεῖ πόσον καρποφόρα, μεστή μαθημάτων μέλλει νὰ ᾖναι ἡ σπουδὴ τῆς μελετουμένης ἐποχῆς διὰ ἐκείνους οἱ ὅποιοι, ὡς εἴπαμεν, ὀρέγονται νὰ στήσουν κράτος, νὰ μορφώσουν βασιλείαν. Τὸ κράτος, τὰ μεγαλεῖα δὲν εἶναι δῶρον, ἀλλὰ βραβεῖον, δηλαδή δὲν σοῦ χαρίζει ἄλλος τὸ σκῆπτρον, ἀλλὰ τὸ κερδίζει ἡ ἀρετὴ σου, τὰ ἀνδρίκια ἔργα, τὸ φιλοκίνδυνον τῆς ψυχῆς, ἀγῶνες σοφίας, ἀθῶος νοῦς, καὶ θησαύρισμα γνώσεως τῶν συμβάντων τοῦ περασμένου καιροῦ. Τέλος θὰ εἰπῶ μίαν ἀπορίαν· ὁ Κύριος Δουνοῦε, ἡ δύναμις τοῦ ἀναλογεῖ μὲ τὸ ὕψος τῆς δεινῆς παραδόσεως; ἐγὼ τὸ πιστεύω· ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἡμπορῶ νὰ βεβαιώσω εἶναι, ὅτι δὲν θὰ ἀκούσωμεν λέξιν ἀπὸ τὰ χεῖλη του, ἡ ὁποία νὰ μὴν ἀποβλέπη, νὰ μὴν προνοῇ τὴν δόξαν, τὸ συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος· τόση ἡ ἀγαθὴ ψυχὴ τοῦ φιλέλληνος νέου, τέκνου σοφῆς καὶ ἡρωικῆς πατρίδος.

Θὰ τελειώσω Κύριοι, ὅπως ἄρχησα, νὰ ἐμψυχώσω τοὺς νέους εἰς τὸ ὄφελος τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος· ἔχω θάρρος εἰς τὰ λόγια μου, ὠφέλεια λαοῦ καὶ ἐπιμέλεια ἐπιστήμης δηλοῦν ἓνα καὶ τὸ αὐτό· κίνδυνοι μᾶς περιζώνουν παντοῦ, ὁ πόλεμος καίει, εἰς τὴν καρδίαν μας, ὁ πόλεμος εἶναι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, εἶσαι ἡ Κωνσταντινούπολις, εἶναι ἡ Ἐπτάνησος, εἶναι ἡ Ἀλεξάνδρεια. σνλλὰ διὰ νὰ ἐμψυχώσω τοὺς νέους· θέλω νὰ εἰπῶ ποῖαν ιδέαν χἀηματίζω, ἐσχημάτισα τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος· ἀκούσετε.

Ἦλθαμεν εἰς Ἀθήνας ἐγὼ καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸ Ναύπλιον τὸ

ἔτος 1835· τὰ τείχη τῆς πόλεως ἦτον κρεμισμένα, τὰ λιθάρια ἐσχημάτιζαν σάν καθίσματα· ἦτον χειμῶνας· εἰς τὸ προσήλιον συναπαντούμουν μὲ ἓναν ἡλικιωμένον Ἀθηναῖον, ὥμοιαζε ἐβδομηνταετῆς, μοῦ ἐφαίνετο σάν ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν γνῶσιν του. Μίαν αὐγὴν δείχνωντάς μου τὸ δάσος τῶν ἐλαιῶν, βλέπεις, μοῦ λέγει, ἐκεῖνο τὸ δένδρον τὸ χωριστὸ, τὸ μεγάλο, τὸ κουφωμένο; βλέπω, . . . λόγγος. Ἐκεῖ, μοῦ λέγει, ἦλθε ὁ Ἐρωτόκριτος, ἐκρέμασε τὰ ἄρματα του, νυχτοήμερος καὶ ἐκύτταζε τὰ φουσάτα τῆς Ἀρετούσας. Τί ἐστὶ Ἐρωτόκριτος; Νὰ σὰς εἰπῶ εἶναι ἓνα ποίημα Κρητικὸ· εἰς αὐτὸ τὸ ποίημα εἶναι ἓνας βασιλέας τῶν Ἀθηνῶν Ἡράκλεις, μία βασιλοπούλα θυγατέρα του, τὴν λέγουν Ἀρετούσαν· τὸ ὄνομα τεριάζει εἰς τὴν ἀρετὴν της· εἶναι ἓνας πρωθυπουργὸς Πεζόστρατος καὶ ὁ υἱὸς του Ἐρωτόκριτος, νέος εὐμορφος, ξανθὸς, τραγουδιστής, μαυροματίας, πολεμιστὴς φοβερός· ὁ ἔρωτας ἔδесе ταῖς καρδίαις τῶν δύο νέων· συμβουλευθήκαν νέος καὶ νέα εἰς τὴν ἀθωότητά τους· νὰ ὑπάγῃ ὁ Πεζόστρατος εἰς τὸν βασιλέα προξενητὴς τοῦ υἱοῦ του εἰς τὴν θυγατέρα του τὴν Ἀρετούσαν· ἐπῆγε, τὸν κέρδισαν τὰ παρακαλέσματα τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἀρχίζει νὰ ὁμιλῇ εἰς τὸν βασιλέα μὲ παραδείγματα, μικροὶ ἄνθρωποι πῶς ἐπῆραν μεγαλοσιάναις· τὰ ἔλεγεν ἐπιτήδεια, σάν πρωθυπουργός, ἀλλὰ ἦτον ἡ ὥρα κακὴ· ἐθύμωσεν ὁ βασιλέας, γκρεμίζει τὸν πρωθυπουργὸν ἀπὸ τὸ παλάτι, νὰ μὴν ξαναπατήσῃ (ποινὴ θανάτου διὰ ἓναν διπλωμάτην, ἀλλὰ εἰς τὴν περίστασιν ὁ Πεζόστρατος ἐφάνη μονομάτης) ἐξορίζει καὶ τὸν Ἐρωτόκριτον μακρὰν εἰς τὰ ξένα, ποῦ στοχάζεσθε; εἰς τὴν Ἑγρίπον, εἰς τὸν νομὸν τοῦ Κυρίου Ρωσέτου· τὴν Ἀρετούσαν τὴν ῥίχνει εἰς τὸ ἀνήλιο σκοτάδι φω-

λακῆς· ὅσα μαρτύρια καὶ ἂν τῆς ἔκαμαν οἱ γονεῖς τῆς, αὐτὴ πιστῇ ἐφύλαττε τὴν μπέσα τῆς ἀγάπης, τὸν ὄρκον εἰς τὴν σιδηρένιαν θυρίδα. Ἦφεραν οἱ καιροὶ, τὸν τέταρτον χρόνον τῆς ἐξορίας τοῦ Ἑρωτοκρίτου, τῆς φυλακίσεως τῆς Ἀρετούσας, καὶ ὁ βασιλέας τῆς Βλαχίας Βλαντίστρατος κηρύττει πόλεμον τοῦ βασιλείως τῶν Ἀθηνῶν· εἶχαν διαφορὰν διὰ τὴν κατοχὴν μιᾶς πολιτείας, casus belli· τὰ βλαχικὰ στρατεύματα πλημμυροῦν τοὺς κάμπους καὶ τὰ χωριά τῆς Ἀττικῆς, τὸ μανθάνει ὁ Ἑρωτόκριτος, θέλει νὰ βοηθήσῃ τὸν βασιλέα του, ἀλλὰ θέλει νὰ ἔλθῃ ἀγνώριστος. Τί σοφίζεται; ἦτον εἰς τὴν Ἑγριπον, ὡς λέγει ὁ στίχος

Ἦτον μιὰ γρηὰ στὴν Ἑγριπα, ἄλλοτεινὴ βυζάστρα,

Μαῖσσα, ποῦ ἐκατέβαζε τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἄστρα.

Τὴν ἀκριβοπληρόνει ὁ Ἑρωτόκριτος, τοῦ ἀλείφει τὸ πρόσωπο μὲ μιὰ βαφὴ, γίνεται μαυροκίτρινος· ἡ περικεφαλαία δὲν στολίζει πλέον τὸ κάλλος τοῦ νέου, ἀλλὰ ἕναν ἀράπην· τοῦ ἔδωκε ὅμως ἕνα φλασκάκι γουργουριστὸ ἀπὸ ἀθάνατο νερὸ ἢ μαῖσσα νὰ λουσθῇ ὅταν θελήσῃ. Φθάνει ὁ Ἑρωτόκριτος εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ εἰς τὸ δένδρον ποῦ μοῦ ἔδειχνε ὁ γέρος ἔδωκε τὸ ἄλογό του, ἐκρέμασε τὰ ἄρματά του, καὶ ὅταν ἤκουε τὴν βοὴν τῆς σάλπιγγος, μῆνυμα μάχης, ἔζωνε τὰ ἄρματά του, ἐβοήθαε τὰ Ἀθηναϊκὰ στρατεύματα, ἔπειτα ἐξενυχτοῦσε εἰς τὸ δένδρον. Ὁ Βλαντίστρατος ἀπελπίσθη νὰ νικήσῃ τὸν Ἡράκλην μὲ τέτοιον σύμμαχον, ποῦ τοῦ ξεφανερῶθη οὐρανόθεν βουλευέται στρατήγημα, νὰ συσσωματώσῃ ὅλον του τὸ στράτευμα, διὰ νυχτὸς εἰς τὰ γλυκὰ τοῦ ὕπνου τῶν ἀνθρώπων νὰ πατήσῃ τὴν χώραν καὶ τὸ στράτευμά της· Εἰκοσιδύο νέοι, διαλεχτοὶ, ἀνδρειωμένοι, εἰς

τὸ γέλεκι νὰ εὗρουν τὸν βασιλέα Ἡράκλην, αἰχμάλωτον ἢ φονευ-
 μένον νὰ τοῦ τὸν φέρουν. Εἰς τὰ περάωρα, περασμένα τὰ μεσά-
 νυχτα, ἐκίνησε τὸ Βλάχικο στράτευμα, ἀνεβαίνει τὰ τείχη,
 διασκορπίζεται ὁ Ἀθηναῖκος στρατός· ὁ βασιλέας πληγωμένος
 εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς τὸ πόδι ἐπολεμεῖσε

Ὅταν φωνὴ καὶ ταραχὴ παλικαριοῦ ἐγροικῆθη,
 ἦτον ὁ Ἐρωτόκριτος. Ὅποιος ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἰδῇ ἄφοβος
 ἀστραπαῖς καὶ βρονταῖς, τοὺς κερανοὺς τοῦ οὐρανοῦ νὰ ἀχι-
 νοβολοῦν γύρω του, αὐτὸς δὲν ἤθελε φοβηθῇ καὶ τὸν Ἐρωτό-
 κριτον·

Ἦτονε χάρος τὸ σπαθὶ καὶ θάνατος ἡ χεῖρα·
 Ἐπῶτε τὸν Βασιλέα, ἐλευθέρωτε τὴν χώρα, ἔδιωξε τὸν ἐχθρόν.

Ἡ φωνή, Κύριοι, τοῦ Ἐρωτοκρίτου εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ λαοῦ,
 τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ ὅποιος δὲν τὴν ἀκούει ἅς ὀψεται.

Ὁ Ἐρωτόκριτος ἐπῆρε διὰ συμβίαν του τὴν Ἀρετοῦσα,
 ἀφοῦ τὸ ἀθάνατο νερὸ τοῦ ἀπέδωσε κάλλος καὶ νεότητα, ἔλαμ-
 ψαν τὰ χρυσὰ μυλλιά . . . Τελειόνω καὶ ἐγὼ μὲ τὴν ἀγαθὴν
 λύσιν τοῦ ποιήματος.

Σημείωσις.

Σελ. 46.

Δημοσιεύω διήγησιν (αὐτολεξεῖ) ναύτου, συντρόφου τοῦ Παναγῆ Σκουζέ· ἔγραφα καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ναύτου τὸ 1854 εἰς Πειραιᾶ.

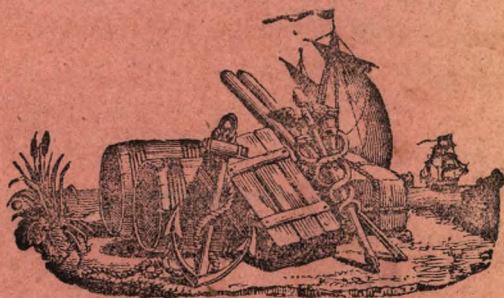
Πρὸ πενήντα ἐτῶν ἐφύγαμε ἀπὸ Βαρτζελώνα μὲ κρασί, τὸ ὁποῖον ἐφορτώσαμεν εἰς Βίλλα-νόβα μὲ τὸ καράβι Σκουμπρῆ, μὲ ναῦλο 28 χιλιάδες κολονάτα. Ἐφύγαμεν τὸν Αὐγούστον, εἰμεθα σαράντα καὶ ἐδιαλεχτήκαμε οἱ καλλίτεροι καὶ ἐμείναμεν ἕως εικοσιπέντε· ἐπήραμε δύο πιλώτους ἐβγαίνοντας ἀπὸ τὴν Τζιπεράλτα· ἐτραβήξαμεν καὶ ἐπέσαμεν εἰς τὰ Κανάρια νησιά· ἐτραβήξαμεν εἰς τὴν Λίναϊν καὶ μᾶς ἐρχότανε ὁ ἀέρας τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο· ἐμείναμεν εἰς αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Λίναϊας ἕως τρεῖς ἡμέραις· τότε ἐτραβήξαμεν ὅλο πρύμα, καὶ δὲν ἐβλέπαμεν παρὰ Θεοῦ καὶ θάλασσαν· ἀφοῦ ἀρμενίσσαμεν σαράντα πέντε ἡμέραις ἐφοβήθηκαμεν οἱ συντρόφοι καὶ ἄρχισαν νὰ φωνάζουν ὅτι ἐπέσαμεν εἰς νερὰ χαμένα· τότε ὁ πιλώτος καὶ ὁ Σκουζές, ὁποῦ εἶχε πρᾶξιν, τοὺς εἶπαν ὅτι εἰς τρεῖς ἢ τέσσαραις ἡμέραις θὰ φθάσουν, καὶ πάλιν φόβος μέγας εἰς τοὺς συντρόφους, ἀφοῦ πέρασαν ἢ τέσσαρες ἡμέραις. Μὲ πολλὰς ὑπόσχεταις τέλος πάντων ἐξακολούθησαν τὸ ταξίδι, καὶ εἰς ἄλλαις τέσσαραις ἡμέραις εἶδαμεν ἓνα σύγνεφο. Ἔστειλε ὁ Σκουζές ἓναν ἄνθρωπον εἰς τὸ κατάρτι ψιλὰ νὰ παρατηρήσουν ἂν ᾔναι στερεὰ ἢ σύγνεφο, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ διακρίνουν ὁ

καιρὸς πρῶμος, ἐτραβήξαμεν, καὶ τὴν νύχτα μᾶς ἐφάνη μυρῶν διὰ τῆς στερηᾶς, καὶ τὸ πρῶτὸ εἶδαμεν τὴν στερεάν, ἐπήγαμεν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν λιμένα Μόντε-Βιδέο, ὅπου ἤϋραμεν πολλὰ πλοῖα· ἐπήγαμεν διὰ πενήντα τέσσαραις ἡμέραις, τρία καράβια, τὸ ἓνα τοῦ Δημητρίου Χριστοφόρου, εἰς τὸ ὅποιον ἦτον ὁ Σκουζές· ἦτο τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, πλοίαρχος Ἀντώνης Σεργιώτης, τὸ ἄλλο καράβι ἦτον τοῦ Ζιάκα. Ἐκάμαμεν εἰς τὸ Μόντε-Βιδέο εικοσιπέντε ἡμέραις, ἐφορτώσαμεν πετζιὰ καὶ ἐπιστρέψαμεν καὶ τὰ τρία μαζί. Ἐμεῖς ἤλθαμεν, τὰ ἄλλα δύο καράβια τὰ ἐπίασαν οἱ Ἑγγλέζοι εἰς τὸ στενὸν ἀπ' ἔξω· ἤλθαμεν ἐμεῖς εἰς τὴν Βαρζελώνα διὰ πενήντα μίαν ἡμέραν.

Handwritten text, likely a title or description, located below the central illustration. The text is extremely faint and illegible due to fading and the texture of the paper.

Small handwritten text or signature, possibly a date or author's name, located below the main block of text. It is also illegible.

Ἐτυπώθη δια τοῦ μηχανικοῦ ταχυνιστηρίου
Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως.

